

¹ Державне управління. Теорія і практика / Заг. ред. проф. Авер'янова В. Б. — К., 1998 р.

² Див. Гончарук С. Т. Адміністративне право України, загальна та особлива частина. — К., 2000; Коваль Л. В., “Адміністративне право України”. — К., 1998; Колпаков В. К., Адміністративне право України. — К., 1999; Адміністративне право України: Підручник / Заг. ред. проф. Бітяка Ю. П. — Х., 2000; Ківалов С. В., Біла Л. Р. Адміністративне право України. Навчально-методичний посібник. — О., 2002.

³ Див. Бандурка А. М., Тіщенко Н. М. — К., 2001.

⁴ Васильев А. С. Административное право Украины: Учебное пособие. — Х.: Одиссей, 2001.

НОВИЙ ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ АГРОЕКОНОМІЧНИХ НАУКОВИХ ПОШУКІВ

Значущість людського фактору в сільському господарстві зростає в зв'язку з посиленням вимог до професійного управління економічними процесами в агросфері, загостренням конкуренції між агровиробниками різних форм власності та господарювання на внутрішньому і світовому ринках сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, значним ускладненням демографічної ситуації в українському селі, необхідністю стратегічного корегування системи ведення аграрного виробництва внаслідок глибинної соціально-економічної і політико-правової трансформації та впливом інших чинників.

Підхід до продуктивного використання сільського населення через поступальний розвиток людського капіталу ґрунтується на баченні в селянстві не лише трудових ресурсів, а й духовної сили села та споконвічної ув'язки в сільській місцевості соціальних, економічних і природно-біологічних процесів. Це відроджує вихідне розуміння людини як невичерпного джерела створення багатств на землі та викликає нагальний практичний інтерес. Звідси витікає науково-прикладна актуальність дисертаційного дослідження О. М. Бородіної на тему “Людський капітал в аграрній сфері економіки України: науково-організаційні основи сучасного формування і розвитку”, поданого до захисту на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08. 07. 02 — економіка сільського господарства і АПК.

Вивчення теоретичних та методологічних засад людського капіталу, представлених в дисертації, показало, що її автор правомірно визначала економічну сутність досліджуваної категорії, виявляла існуючі підходи з оцінки вартості людського капіталу та проводила аналіз наукових напрацювань щодо його класифікації. На основі виділення складових національного багатства та тенденцій соціаль-

* Доктор економічних наук, професор кафедри економіки і управління Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

но-економічного розвитку різних країн зроблено вірний висновок, що накопичені людством знання перетворилися на самостійний фактор виробництва, який на сьогодні визначає напрям та швидкість розвитку не тільки окремих націй, а й цивілізації в цілому.

Справедливість зроблених узагальнень про сутність та оцінку людського капіталу ґрунтується на опрацюванні багаточисельних і різнобічних літературних джерел вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів з досліджуваної проблеми.

Погоджуємося з дисертантом відносно того, що концепція людського капіталу, яка визнає людину стрижнем соціально-економічної системи та визначальним чинником досягнення накреслених сучасним суспільством цілей, є закономірним результатом еволюції світової економічної думки.

Висновки щодо того, що складові внутрішнього світу людини стають капіталом при здійсненні підприємницької діяльності та при наймі на роботу, а ріст людського капіталу сприяє підвищенню загальнонаціональної продуктивності праці, збільшуючи індивідуальні доходи власників капіталу і стимулюючи їх інвестувати дану сферу з метою подальшого активного використання, є справедливими і базуються на узагальненнях теоретичних ретроспективних викладок та існуючої вітчизняної і світової практики.

Логічним постає аналіз категоріального апарату стосовно робочої сили, трудових ресурсів, людського фактору, трудового потенціалу. Завдяки проведеним аналітичним дослідженням вдається правильно показати поступальну еволюцію категорій, які характеризують місце людини в економічному розвитку суспільства.

На основі вивчення стану вітчизняних аграрних досліджень автором дисертації сформовано загальні критерії ідентифікації об'єкта наукового пошуку та виділено базові особливості його пізнання. Правомірно розкривається необхідність теоретико-методологічного забезпечення аграрних досліджень, важливою гранню яких виступає системність.

Одержані дисертантом наукові результати ґрунтуються на використанні сучасних методів економічних досліджень і тому являються досить вірогідними. Вони мають науково-теоретичне і прикладне значення. Так, в дисертаційній роботі селянські духовні якості визнаються особливою формою капіталу. Йому належить невід'ємність особистих надбань, властивість накопичуватися, наявність матеріального зиску для свого власника і суспільству та понесених з

боку останніх на накопичення певних витрат. Відповідно реалізація такого капіталу відбувається через практичну діяльність конкретного працівника.

Результатом аналізу багатофункціональності сільського господарства є цілком справедливий висновок про необхідність підвищення результативності державної аграрної політики через дійові заходи щодо залучення до праці в несільськогосподарській сфері жителів села. Їх доцільно заохочувати до активної участі у торгівлі, громадському харчуванні, організації сервісу, видобутку корисних копалин, народних промислах, агротуризмі, домашній гастрономії, соціальній допомозі пенсіонерам, догляді за громадськими пасовищами та зеленими насадженнями тощо. Дані пропозиції враховують особливості українського села і можуть бути використані в прикладному плані. Нагальна необхідність таких кроків підтверджується наведеними розрахунками автора та інших вчених щодо економічних втрат, що зазнає країна при експорті людського капіталу, в тому числі із контингенту сільського населення.

Дослідження дисертантом сучасного стану та тенденцій розвитку людського капіталу показує критичну ситуацію, що реально склалася в українському селі через перевищення смертності над народжуваністю, природний знос активної частини людського капіталу, скорочення середньої тривалості життя, безробіття. Трансформаційні зміни організаційно-правових форм системи ведення аграрного виробництва, виклад яких подається в роботі, покликані сприяти розв'язанню даної проблеми. Системний характер останньої підтверджують нижчі загальноосвітній та освітньо-кваліфікаційний рівні підготовки сільських жителів, негативні тенденції динаміки чисельності професійних кадрів робітничих спеціальностей, скорочення попиту на кваліфіковану робочу силу, зниження престижності праці керівників.

Проведене в дисертації вивчення якісного стану та довгострокових тенденцій розвитку людського капіталу виявляє його тісний зв'язок зі сферами матеріально-технічного, наукового та регулятивного забезпечення. Складна ситуація, що тут складається, дійсно знецінює техніко-технологічні знання спеціалістів та виконавців аграрного виробництва, призводить до організаційних і поведінкових порушень, зумовлюючи втрати села економічного, демографічного, соціального, морального та психологічного планів.

Оціночні характеристики демографічної ситуації в країні в ціло-

му та сільському господарстві, зокрема, мають наукову ґрунтовність, що забезпечується використанням масового статистичного матеріалу та відповідних напрацювань вітчизняних вчених.

Наукові засади з подолання руйнівних процесів людського капіталу в дисертації розробляються на узагальненнях вітчизняного досвіду підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів в дореформений період, а також практики здійснення консалтингових послуг країн, що на сьогодні є лідерами світового аграрного бізнесу. Вірно наголошується на визнанні аграрного людського капіталу основною ланкою відродження сільського господарства.

Опрацювання теоретичних положень нової еволюційної школи менеджменту, дослідження структури формування індивідуальних виробничих активів та функціональних особливостей людського капіталу дозволило дисертанту виявити синергетичну результативність поєднання людських зусиль в інтересах кожної людини та спільноти в цілому. Системний підхід до вивчення використання різних видів капіталів у сільськогосподарському виробництві слугував науковою підставою для логічного висновку про провідну роль людського капіталу і необхідність його випереджаючого розвитку за активної державної підтримки з метою висхідного розвитку аграрного сектора економіки.

Розробка інституціональної системи інвестування в людський капітал та аналіз її складових дали дисертанту підставу стверджувати про потребу пріоритетного фінансування науки, формування безперервної впродовж життя системи освіти, створення стратегічно орієнтованої системи охорони здоров'я як таких, що забезпечуватимуть процвітання нації. Відповідно державний механізм фінансування людського капіталу повинен базуватися на методології управління інвестиційними проектами, бо гарантує суттєвий за масштабами і тривалий за часом соціально-економічний інтегральний результат.

Узагальнення світового та вітчизняного досвіду державного регулювання розвитку людського капіталу аграрного сектора економіки слугувало автору дисертації підґрунтям для висновку про необхідність переходу до системної державної аграрної політики — адекватної поліфункціональній природі людського капіталу з відповідним науковим, освітнім, організаційним, матеріально-фінансовим забезпеченням.

Розробляючи наукові основи формування і розвитку людського капіталу аграрного сектора економіки на пореформеному етапі, ди-

сертант правомірно розкриває сутність дорадництва та умови його створення на селі. Поглиблене вивчення стану дорадництва та його впливу на аграрний людський капітал дозволило обґрунтувати пропозиції з підготовки відповідних фахівців для мережі дорадчих служб, що надзвичайно актуально для сучасної вітчизняної практики господарювання на землі.

Важливим з науково-прикладних позицій є використання міжнародного досвіду в розвитку дорадництва в нашій країні. Ретроспективний огляд світової практики формування дорадчих ланок продемонстрував їх відмінності відповідно до існуючих систем ведення аграрного виробництва різних країн. Пильної уваги заслуговує виклад матеріалів становлення вітчизняного дорадництва. Розкриття особливостей його розвитку в різних аграрних регіонах може слугувати науково-методичним зразком з підвищення якості людського капіталу в сільському господарстві України.

В цілому, наведені в дисертації матеріали подаються в логічній послідовності, відбивають ґрунтовність і глибину досліджуваної проблеми, а використання висновків і рекомендацій в прикладному плані сприятиме поступальному розвитку людського капіталу в аграрному секторі економіки.

Сформульовані в дисертації наукові положення базуються на сучасних теоретико-методологічних та методичних підходах, матеріалах значної кількості літературних джерел, фактичних даних з практики функціонування аграрного сектора економіки. Результати дисертаційних досліджень апробовані на багаточисельних наукових конференціях, а науково-прикладні та методичні розробки впроваджуються в практику, що підтверджується відповідними документами. Тому наукові положення, висновки та пропозиції, які містяться в дисертаційній роботі, цілком достовірні.

До нових наукових результатів слід віднести те, що вперше визначено особливості формування і розвитку людського капіталу в аграрному секторі економіки в умовах глибинної соціально-економічної трансформації вітчизняного села; вперше обґрунтовано пріоритетний характер сучасного розвитку людського капіталу в системі капіталів, які функціонують в сільському господарстві; вперше виявлено прояви деградації людського капіталу в аграрному секторі економіки та розроблено теоретико-методологічні основи подолання руйнівних процесів шляхом удосконалення державної аграрної політики; дістали подальший розвиток науково-прикладні, ме-

тодологічні та організаційні підходи до вдосконалення системи сучасного формування і розвитку людського капіталу у вітчизняному аграрному секторі.

За темою дисертації автором опубліковано 78 наукових праць, в тому числі в одній одноосібній монографії; одноосібній брошурі; 8 колективних монографіях; 20 статтях у наукових фахових виданнях; 12 наукових збірниках і методичних рекомендаціях; а також у тезах наукових доповідей до науково-практичних конференцій. В публікаціях в достатній мірі знайшли відображення матеріали дисертаційної роботи.

Зауваження на адресу дисертації:

1. Спірною є позиція автора про те, що значна частина тих, хто прагне здобути вищу аграрну освіту, керується не економічною доцільністю отримати таку освіту, щоб в подальшому застосовувати свій людський капітал у цій сфері. У цьому випадку інвестування в людський капітал веде до негативного ефекту, коли створюється “надвиробництво” освіченого людського капіталу аграрного спрямування, який не сприяє сільськогосподарському розвитку. З таким твердженням не можна погодитися, бо розвиток українського села має виходити за межі суто аграрного виробництва. Його економічна діяльність повинна диверсифікуватися, інтегруючи торгівлю, зовнішньоекономічну діяльність, зелений та селянський туризм, зворотний маркетинговий зв'язок, збереження природного оточуючого середовища тощо. Вищі навчальні заклади аграрної освіти, здійснюючи освітні послуги, повинні відгукуватися на потреби в таких спеціалістах. Крім цього, ринкове середовище освітніх послуг вимагає адекватно реагувати на існуючий попит. За наявності відповідного ресурсного забезпечення, аграрні освітні заклади можуть задовольняти потреби інших секторів економіки в підготовці фахівців, інвестуючи за їх рахунок поступальний розвиток власного людського капіталу й аграрного сектора.

2. Твердження в дисертації, що все багатство на землі створюється людьми, залишає поза увагою участь в процесі створення матеріальних благ інших ресурсів, зокрема природних.

3. Поступове вивільнення з безпосереднього сільськогосподарського виробництва некваліфікованої робочої сили з низьким рівнем доходів автор дисертації пропонує забезпечувати на основі поєднання економічного примусу та сприяння тим, хто хоче розпочати новий бізнес на селі. Така пропозиція, без пояснення сутності

економічного примусу та механізмів його використання, не зовсім коректна.

4. При розробці наукових основ формування і розвитку людського капіталу аграрного сектора, його кадрове забезпечення розглядалося з позицій створення мережі дорадчих служб, що звужує проблему підготовки висококваліфікованих кадрів для села.

5. Виклад матеріалів ретроспективного аналізу еволюції поглядів на роль аграрного людського капіталу в розвитку сільського господарства, який подається самостійним підрозділом проектної частини дисертації, доцільно було зробити в контексті дослідження загального розвитку науки про людський капітал теоретичного розділу.

Зроблені зауваження не знижують значущість праці здобувача для науки і практики формування й розвитку людського капіталу в аграрному секторі економіки. Наведені дискусійні положення більш доцільно розглядати з позицій подальшого наукового пошуку надзвичайно перспективного напрямку агроекономічних досліджень.

Загалом дисертаційна робота “Людський капітал в аграрній сфері економіки України: науково-організаційні основи сучасного формування і розвитку” є закінченою самостійно виконаною науковою працею. Отримані теоретико-методологічні та науково-прикладні результати дослідження можуть використовуватися при розробці програм з формування і розвитку людського капіталу в аграрному секторі економіки на національному та регіональному рівнях, аграрними господарюючими суб'єктами, а також у науково-дослідному та навчальному процесах. Опубліковані наукові праці відображають зміст дисертації. Актуальність, новизна, обґрунтованість основних наукових положень, висновків і рекомендацій проведеного дослідження, а також його значущість для науки і практики свідчать, що дисертаційна робота в цілому відповідає вимогам ВАК України, які ставляться перед докторськими дисертаціями економічного профілю, а її автор — Бородіна Олена Миколаївна — заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08. 07. 02 — економіка сільського господарства і АПК.